

L
E
V
E
N
D

V
E
R
L
E
D
E
N

2012

DEC

Vermiste O13: veel Helderse slachtoffers

Matroos Nagelhout: 'Ik denk dat jullie mij niet weer zullen zien.'

Wout Smit

De overlijdensregisters van Den Helder weerspiegelen de drama's die zich tijdens de oorlog hebben afgespeeld. Zelfs ver na de bevrijding werden nog honderden namen ingeschreven van vermisten. Elke naam staat voor jarenlang verdriet en onzekerheid bij talrijke nabestaanden. Onder de vermisten die in 1947, 1948 en 1949 in de overlijdensregisters werden bijgeschreven, waren ook opvarenden van Hr.Ms. O13. Dit was de eerste van de zes Nederlandse onderzeeboten die het slachtoffer werd van de Tweede Wereldoorlog en het langste - 72 jaar - onvindbaar bleef. De O13 was vanuit het Schotse Dundee op patrouille gestuurd naar de ingang van het Skagerrak, maar keerde nooit terug. 'Aangenomen moet worden dat Hr.Ms. 'O13' ten onder is gegaan', zo staat vermeld in het oorlogsdagboek van de marinestaf. 'Deze boot is op 12 juni uitgezonden voor de eerste kruistocht

in de Noordzee en moest op 19 juni de post verlaten om terug te keren naar Dundee, waar zij 21 juni werd verwacht. Er is niets meer van vernomen...'

Aan boord van de verdwenen onderzeeboot waren 34 opvarenden, onder wie drie Britten. Het merendeel van hen woonde in Den Helder, was getrouwd en/of had kinderen. Sommigen waren hier geboren, hadden hier de liefde van hun leven gevonden of waren door de geboorte van hun kinderen met Den Helder verbonden geraakt.

Hr.Ms. O13, gebouwd in 1928, lag sinds 29 augustus 1939 in de thuishaven voor groot onderhoud. In april 1940 was ze weer vaarklaar. Wegens de oorlogsdreiging besloot de chef van de marinestaf, vice-admiraal J.Th. Fürstner, op 9 mei 1940 de marine in de hoogste staat van paraatheid te brengen. Toen er 's avonds berichten uit Berlijn

Lo Laan wilde na het ongeluk met de O11 zijn contract met de marine verbreken. (Fotocollectie Louis Smit.)

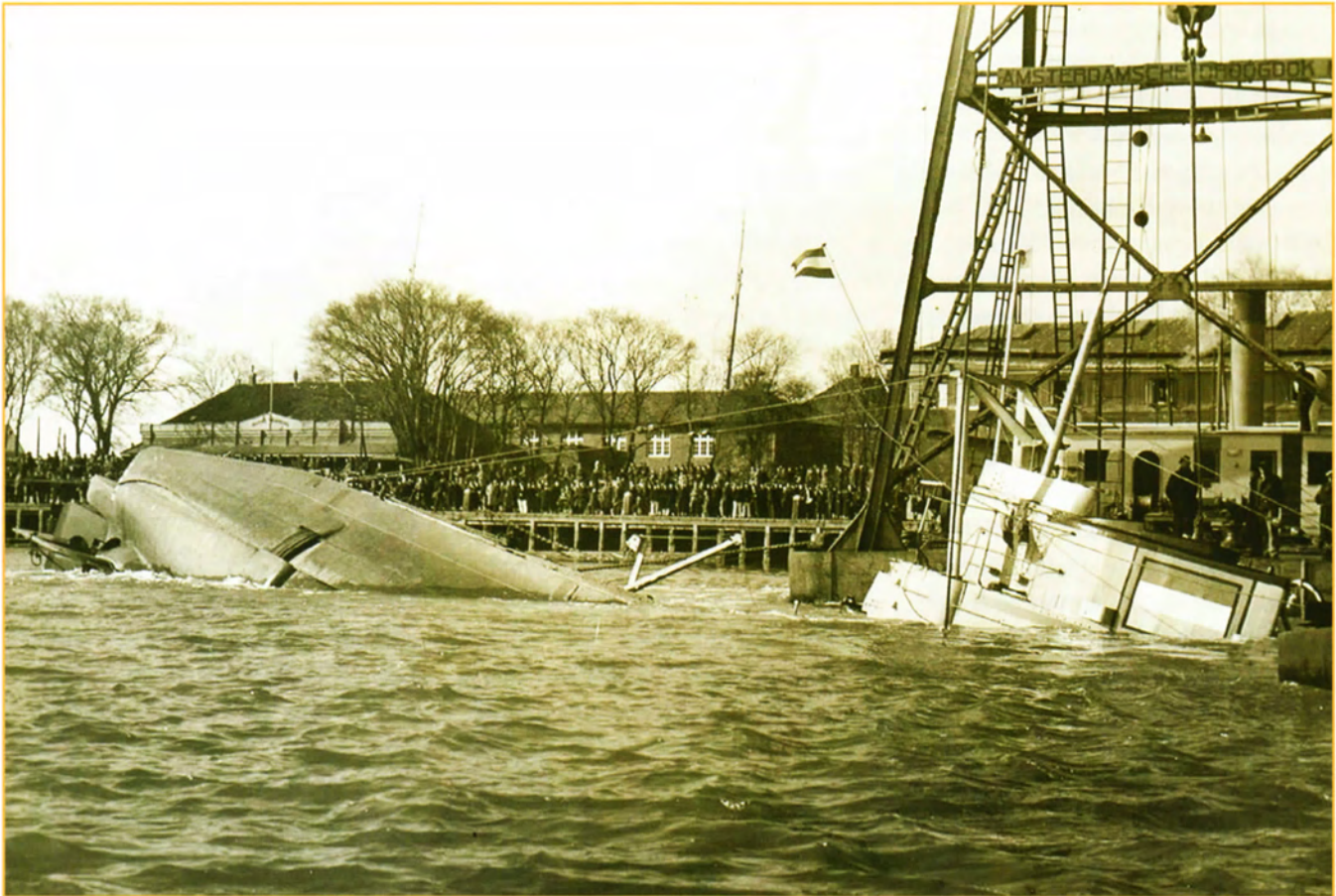
kwamen dat een Duitse invasie op handen was, stuurde de commandant van de marine te Willemsoord, schout-bij-nacht H. Jolles, de O13 naar open zee.

Op enkele kilometers buiten de kust van Egmond was de O13 de volgende ochtend getuige van de inval van de Duitsers. Door de periscoop zag commandant E.H. Vorster luchtgevechten boven het vliegveld van Bergen. De O13 kreeg opdracht naar Londen uit te wijken. Onder escorte van de mijnenveger Hr.Ms. Jan van Gelder voer ze naar Engeland.

Vanaf 29 mei maakte de O13 vanuit Portsmouth haar eerste oorlogspatrouille in het Engelse Kanaal. Zij moest helpen de schepen te beschermen die bezig waren het Britse expeditieleger uit Duinkerken naar Bordeaux te evacueren. Vlak onder de Franse kust ontmoette de O13 de U9. Dit was het eerste contact van een Nederlandse onderzeeboot met een Duitse. Tot een vuurgevecht

Hr.Ms. O13, sinds 19 juni 1940 met 34 man aan boord vermist op de Noordzee. (Archiefdienst OZD.)

Het ongeluk met de O11 in de haven van Den Helder in maart 1940 kostte drie man het leven. De reddingsactie trok grote belangstelling. (Archiefdienst OZD.)

kwam het echter niet. Beide schepen lagen in een zodanige positie dat de O13 niet in staat was om torpedo's af te vuren.

Begin juni werd de O13 naar Dundee gestuurd, de uitvalsbasis voor onderzeebootpatrouilles in de Noordzee. Zij werd toegevoegd aan de negende flottielje onderzeeboten, speciaal opgericht voor de uitgeweken, buitenlandse onderzeeboten. De Britse kapitein ter zee J.G. Roper voerde het commando over deze kleine vloot. Het personeel van de basis H.M.S. Ambrose werd gehuisvest in een complex bestaande uit een oude jamfabriek, een weeshuis en enkele havenloodsen.

Ongerstheid

Op 21 juni had de O13 moeten terugkeren van haar eerste Noordzeepatrouille bij de ingang van het Skagerrak. Luitenant ter zee der 1e klasse J.F. van Dulm, commandant

van Hr.Ms. O21: 'We verheugden ons bij voorbaat op het weerzien van de vele goede vrienden. Bovendien verlangden we iets over hun eerste oorlogservaringen te vernemen. Toen zij ook de volgende dag niet verscheen, besloop ons een onbehaaglijk gevoel van ongerustheid. Het werd avond en nog steeds had de O13 niets van zich laten horen. Wij beseften maar al te goed wat er gebeurd kon zijn, doch hieraan wilden wij niet denken en nog minder, erover spreken.'

Op 25 juni 1940 nam de marinestaf in Londen aan dat Hr.Ms. O13 verloren was gegaan. De Bevelhebber der Zeestrijdkrachten, vice-admiraal Furstner, maakte op 2 juli met een vertrouwelijke mededeling aan de bemanningen van de oorlogsschepen het verlies bekend: 'Met grote droefheid bericht ik U hierbij, dat Hr.Ms. 'O13' zo lang over tijd is, dat helaas haar verlies als vaststaand

aangenomen moet worden.... Toen op 19 juni de boot werd teruggeroepen heeft zij zich niet gemeld. Zo zijn dan wederom 35 van de dappersten onder ons gevoegd bij de lange lijst van Nederlanders, die in deze, ons tegen onze wil opgedrongen, oorlog het leven lieten.'

Door de gebrekkige communicatiemogelijkheden hoorden de nabestaanden in bezet Nederland pas een half jaar later over het lot van hun dierbaren. Eind november 1940 berichtte het Rode Kruis hun dat door tussenkomst van het Internationale Comité van het Rode Kruis te Genève een opgave was ontvangen van militairen der Koninklijke Marine die aan boord van hun schip om het leven waren gekomen. 'Daaronder bevindt zich ook Uw(naam, functie en stamboeknummer). Nadere bijzonderheden omtrent oorzaak en plaats van het gebeurde werden helaas tot

duzver niet medegedeeld. Namens het Rode Kruis moge ik U onze grootste deelneming betuigen met dit droevige verlies.'

Enkele dagen later volgde een brief van schout-bij-nacht L.A.C.M. Doorman, een broer van Karel Doorman. Als hoofd van het Regelingsbureau Zeemacht schreef hij: 'Door tusschenkomst van het Informatiebureau van het Nederlandsche Rode Kruis bereikte mij de mededeeling van het overlijden van (naam), eertijds dienende aan boord van Hr.Ms. 'O13'. Ik betuig U hierbij mijne deelneming in het door U geleden verlies en hoop, dat de gedachte, dat Uw zoon voor Koningin en Vaderland zijn leven liet, U het verlies helpt dragen en U verder moge sterken.'

Geruchten

Op 28 februari 1941 meldde de Helderse Courant: 'Het bericht van

het vergaan van Hr.Ms. 'O13' was door geruchten weken van tevoren reeds bekend geworden. De bevestiging er van kwam via het Rode Kruis bij de familieleden der opvarenden binnen op 3 December 1940, aldus lezen wij in 'Onze Marine'.... Van Hr.Ms. 'O13' ging het gerucht dat deze onder de Nederlandsche kust zou zijn vergaan.... Het is smartelijk te moeten ervaren dat aan deze onderzeedienst thans de zwaarste slagen worden toegebracht – de oorlog is niet een en al glorie, het is een hel! – en dat zoovele jonge krachten sneuvelen. Troostrijk is de gedachte dat zij hun leven lieten bij het volbrengen van hun plicht.'

In tegenstelling tot andere kranten nam de Helderse Courant niet de lijst met namen over van de omgekomen bemanningsleden, die het Marieneblad in februari 1941 publiceerde. Toch vormden zij het menselijke gezicht van de O13. De slachtoffers

Willem van den Hoff wist bij zijn vertrek op 9 mei 1940 nog niet dat zijn vrouw zwanger was van hun vierde kind. (Fotocollectie Cor van den Hoff.)

waren: H.J.S.M. Albrechts(27), W. Ausum(35), A.S. van Battum(18), J.A. Buijs(28), J.J.A. Cadot(26), Th. Dam(31), J. Drijver(21), A.P. van

Wim Wahlers, die in 1934 ook de historische wereldreis met Hr.Ms. XVIII had meegemaakt, vierde zijn huwelijk met Gitta de Heer in huiselijke kring. (Fotocollectie Wim Wahlers).

Elswijk(31), C.L. van Gend(23), A.C. Havenaar(27), G.J. Heikamp(26), F. J. van Hilst(28), W. van den Hoff(35), L. Laan(19), P.L. Lutter(29), A. Middellink(30), W.A. de Moel(34), J.J. Mooldijk(32), J. Nagelhout(25), J.O. Nieuwenhuis(20), H. Reytenbach(31), F.H. Rienstra(18), D. Schaatsbergen(29), C. Selderbeek(37), J.A. Sillevius(24), W.J. Snijder(31), C. van der Veer(21), J.A. van der Vliet(26), E.H. Vorster(34, commandant), H. Vukkink(33) en W.A. Wahlers(27). De drie Engelsen, ingedeeld bij de verbindingdienst, waren: B.E. Greswell, H.P. Mc. Donald en J.H. Spettique. Van de mensen die in Den Helder woonachtig waren, zijn de namen cursief gedrukt.

Niet gelukkig

Tot de jongste bemanningsleden behoorde Lodewijk Laan, een neef van de bekende Helderse ijscofamilie. Lo, zoals hij werd genoemd, was het tweede kind uit een gezin van tien. Zijn vader was groentehandelaar. Hij had een groente- en fruitwinkel aan de Brakkeveldweg. Lo was voorbestemd om in de voetsporen van zijn vader te stappen. Doordat die in 1932 was overleden, stond moeder Laan er alleen voor om haar grote gezin te onderhouden. De oudste zoon Adrianus schoot zijn moeder te hulp. Lo wilde niet in de zaak. Hij koos voor de marine en sloot in 1938 een dienstverband af voor zes jaar. In 1939 werd hij bij de Onderzeedienst geplaatst. Zijn zus, Thecla Veronica, het zevende kind van het gezin en inmiddels 84 jaar, herinnert zich dat hij zich daar niet gelukkig voelde. „Het leven en het werken in een krappe ruimte, vooral op de plek waar de torpedo's waren opgeslagen en moesten worden schoongemaakt, benauwden hem.” Het ongeluk met Hr.Ms. O11 versterkte volgens haar zijn weerzin. Op 6 maart 1940, twee maanden voordat de oorlog uitbrak, kwam bij de ingang van de haven deze onder-

zeeboot in botsing met de sleepboot Amsterdam. De O11 zonk. Lo was, zoals vele anderen, getuige van de reddingsactie. Het schip had net de kade van de Onderzeedienst verlaten. Een half uur na het zinken konden 16 opvarenden door het torenluik aan hun opsluiting ontkomen. Drie opvarenden zaten echter als ratten in de val. Zij bevonden zich in een afgesloten ruimte in het voorschip. Pogingen om hen te redden, faalden. Door klopsignalen werd contact met hen gezocht, maar daar werd niet op gereageerd. Pas de volgende dag konden de drie slachtoffers worden geborgend.

Huiveringwekkend

Volgens de zus van Lo was het kloppen van de reddingwerkers op de scheepswand zo huiveringwekkend, dat haar broer besloot met de marine te kappen. „Tussentijds zijn contract verbreken bleek echter niet mogelijk, zelfs niet met de hulp van de vlootaalmoezenier.” Moeder Laan zag haar zoon voor het laatst tijdens een toevallige ontmoeting op straat. Dat was op 9 mei, de dag voor de inval van de Duitsers. Lo, matroos 2^e klasse, was er op uitgestuurd met oproepingsbevelen voor de bemanningsleden van de O13 die thuis verbleven. Om zes uur die avond moest iedereen aan boord zijn. Zijn zus vertelt: „Mijn moeder kwam hem toevallig tegen op de Ruyghweg. Hij was op de fiets. ‘Misschien kom ik vanavond nog even thuis’, riep hij haar toe. „Zijn laatste teken van leven kreeg mijn moeder via ene Nel van Dam. Lo bleek omgang met haar te hebben. Ze was zijn meisje, hoewel zij nooit bij ons thuis is geweest. Ons gezin werd streng katholiek opgevoed en verkering met een niet-katholiek werd in die tijd niet getolereerd.

„Onderweg naar het gebied op de Noordzee waar de O13 moest patrouilleren, had het schip contact

met een vissersboot. Om het thuisfront te informeren, gaf Lo aan de schipper van die vissersboot een brief mee voor zijn meisje. Daarin vroeg hij haar of zij de groeten wilde doen aan mijn moeder, broers en zussen. Dat heeft ze gedaan. Ze is bij ons aan de deur geweest in de Burgemeester Houwingsingel om het mijn moeder te vertellen.

„In december 1940 kwam er iemand langs met de mededeling dat Lo werd vermist. Ik kan me dat moment nog goed herinneren. Mijn moeder was bezig kleren te voorzien van merktekens, omdat een aantal kinderen van ons gezin ter ontspanning naar een bio-vakantieoord mocht. Het nieuws over de vermissing van Lo sloeg in als een bom.

„Wat mijn moeder als weduwe met zo'n groot gezin heeft moeten meemaken, is met geen pen te beschrijven. Door de bombardementen moesten we evacueren. Met sinaasappelkistjes vol bagage zijn we naar Breezand gelopen. Later werden we ondergebracht in Hoorn en Zwaag. Het gezin was te groot om bij elkaar te blijven op één adres. We wisten niet eens waar iedereen was. Daardoor zag ik mijn andere broers en zusjes soms alleen op straat. Mijn

Harry Vukkink ging zondags met zijn zontje op de fiets naar de Donkere Duinen. (Fotocollectie Harry Valkink.)

Heden ontving ik het treurige bericht van het overlijden van onzen innig geliefden Man en Vader,
HARRY VUKKINK,
 in leven Sergt.-Machinist
 Kon. Ned. Marine,
 in den ouderdom van bijna
 34 jaren.
 Hij ruste in vrede.
 Den Helder, 25 Nov. '40.
 Uit aller naam:
J. VUKKINK—v. DIJK
 en Kind.
 p/a Spoorgracht 40.

Overlijdensadvertentie in de Heldersche Courant van 27 november 1940.

oudste broer werkte enige tijd op de werf, maar werd tewerkgesteld in Duitsland.

„Ik heb Lo niet zo goed gekend. Hij was zeven jaar ouder dan ik. Als kind had je je eigen leven, je vriendinnetjes, enz. Mijn mooiste herinnering aan hem is dat hij zo verschrikkelijk precies was. Hij onderhield zijn uniform met de grootste zorg. De koperen knopjes moesten glanzen. Het ankertje moest kaarsrecht zitten. Toen mijn moeder op de hoogte was gebracht van de vermissing van Lo, kreeg ze het verzoek zijn kastje bij de Onderzeedienst leeg te halen. Daar complimenteerden ze mijn moeder, omdat Lo altijd zo correct en precies was geweest.

„Na de oorlog hebben we een mooie oorkonde ontvangen, ter herinnering aan zijn moed en trouw. Die oorkonde heb ik nu. Mijn moeder is in 1988 gestorven. Ze heeft erg onder de dood van haar zoon geleden. Ik ben in 1952 getrouwd. Wij hebben onze zoon naar mijn omgekomen broer vernoemd. Hij heet Louis, maar we noemen hem Lo. De geschiedenis van zijn oom bij de marine boeit hem zeer. Hij heeft Defensie aangeschreven, omdat hij het naadje van de kous wil weten. „Ik ben één keer in een onderzee-

boot geweest. Dat was de Tonijn bij het Marinemuseum. Verschrikkelijk vond ik het. Zo benauwd en krap. En dan de bedenken dat de O13 heel wat ouder en nog minder comfortabel was.”

Willem Albertus Wahlers was de zoon van een opperschipper, die jarenlang de marine had gediend en in 1911 was onderscheiden omdat hij met gevaar voor eigen leven een drenkeling uit het water van de Binnenhaven had gered. In 1934 mocht Wim, korporaal torpedomaker, mee met de historische reis van Hr.Ms. K XVIII naar het toenmalige Nederlands-Indië. Voor het eerst maakte een onderzeeboot een reis rond de wereld. Nederland presenteerde zich als varende natie in vijf werelddelen. De K XVIII had een speciale gast aan boord: prof. dr. F.A. Vening Meinesz, die onderweg zwaarte-krachtmetingen deed. De wereldreis bracht onder de bevolking een golf van enthousiasme te weeg, vergelijkbaar met die tijdens de historische vliegtocht van de Uiver. Een filmverslag van de reis met de K XVIII trok volle bioscoopzalen.

Piet Lutter, gefotografeerd op het dek van de O13. (Fotocollectie Kevin Lutter).

Zijn zoon Wim (71): „Ik heb mijn vader nooit gekend, maar op basis van wat ik over hem heb gehoord, zeg ik: Hij was met hart en ziel een marineman. Hij stond vooraan om mee te gaan. De trip met de K XVIII was een zegetocht over de wereld. Overal werden ze officieel ontvangen door de autoriteiten. Overal was het feest. Daar schreef mijn vader ellenlange brieven over aan zijn moeder.”

Die brieven zijn niet bewaard gebleven. In een van de boeken die over de wereldreis van de K XVIII verscheen (‘Alles wel. Geen Bijzonders!’), staat wel een persoonlijk verslag van hem. Daarin schrijft hij: ‘Hoewel geen man van de pen zijnde, wensch ik U een kort woord te zenden over de indrukken van mijn eerste reis. Toen wij 14 November 1934 de reis begonnen, met het vooruitzicht 8 maanden te leven in een boot met 35 man in een kleine ruimte, dacht ik: het wordt een zware reis. Maar het is een hoop meegevallen. Het was mijn eerste grote zeereis.

‘...Een nadeel voor ons was de taal. Het was moeilijk voor ons, om b.v. een Portugees iets aan zijn verstand te brengen, maar zoo gauw liet je geld zien, dan verstond hij alles. ‘...De mooiste momenten op zee waren: ’t Sint Nicolaasfeest, Kerstmis en het Neptunusfeest. Vooral het laatste, waar ik zelf toch een der slachtoffers was.

‘...Wat de weersomstandigheden aangaat, hebben we het toch nog toe goed getroffen.

‘...Het schip is een pracht van een zeeschip, wat verschillende malen gebleken is en we mogen met trots neerzien op dit Hollandsche product.

‘...In de havens, waar we bezoek hebben gehad, uitten de bezoekers zich steeds over de helderheid van de boot, welke zij blijkbaar niet verwacht hadden.’

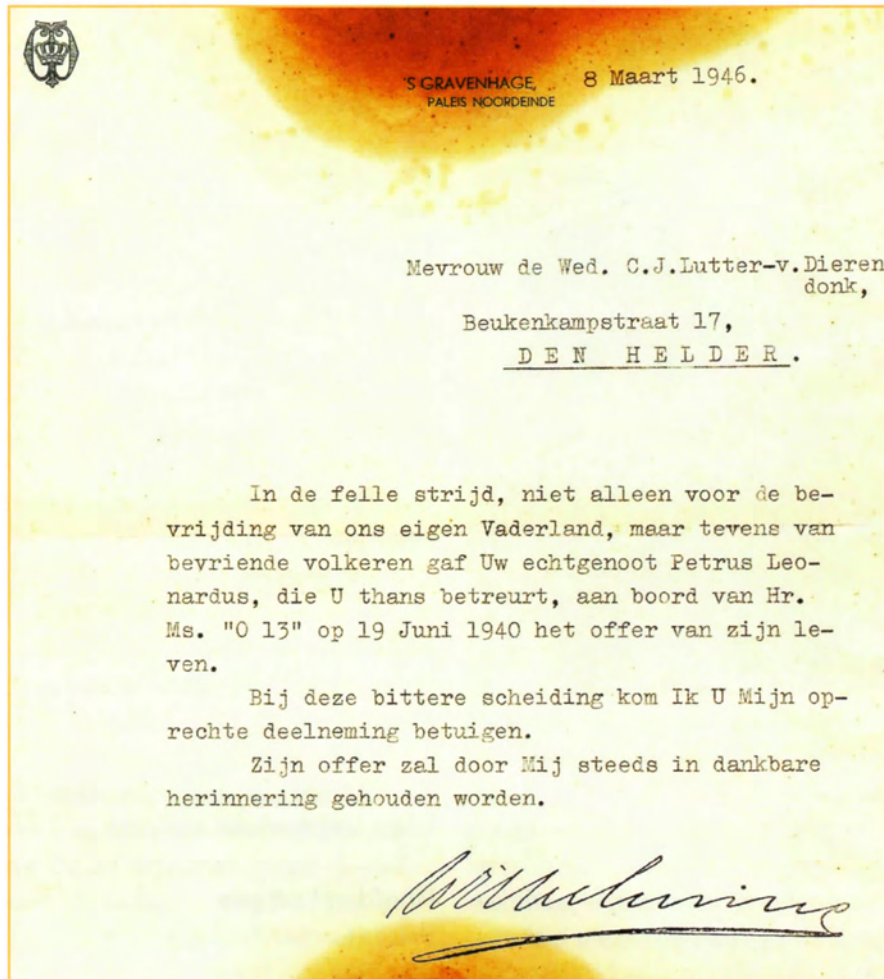
Trouwfoto's

Een fotoalbum met persoonlijke kiekjes herinnert aan de reis en het verblijf in Nederlands-Indië. Daarin worden ook de trouwfoto's bewaard, amateuropnamen van het bruidspaar op het stadhuis en van het feest in huiselijke kring. Wim Wahlers trouwde 28 maart 1940 met een meisje uit Den Helder, Gitta de Heer. Of Wim Wahlers wist dat hij vader zou worden, toen hij op 9 mei vertrok, weet zijn zoon niet. De vermissing van zijn vader is altijd een pijnlijk onderwerp gebleven. Er werd niet over gepraat. Zijn moeder hertrouwde en het leven hervatte zijn loop.

Eind november 1940 kreeg zijn moeder bericht over de dood van haar man. Wegens de bombardementen was ze geëvacueerd. Met haar moeder en zus woonde ze in Sint Maartensbrug aan de Grote Sloot. Ruim een maand later, op 1 januari 1941, werd haar kindje geboren, een zoon. Hij werd vernoemd naar zijn vader.

Zoon Wim: „Mijn hart ging ook uit naar het varen. Maar al die vrouwen die mij door de oorlog hebben heen gesleept, mijn moeder, mijn oma en mijn tante Tinie, wensten onder geen voorwaarde dat ik dat zou doen. Wat wil je als je vader met een marineboot wegblijft op zee! Het werd nooit rechtstreeks tegen me gezegd, maar het werd me wel ont-raden, zo in de geest van: Jongen, zou je dat wel doen?”

Zijn stiefvader ontfermde zich vaderlijk over hem. „Een prima man. Was altijd bereid me te helpen.” Van een carrière bij de marine of de koopvaardij is het inderdaad niet gekomen. Wim Wahlers verdiende zijn brood in de toeristische sector. Meer dan 30 jaar runde hij een camping met 250 plaatsen in de Ardèche in Frankrijk. Nu geniet hij van zijn rust in de stad, waar zijn vader en moeder zo nauw mee verbonden waren: Den Helder. Ook al is hij dan

Koningin Wilhelmina betuigde de nabestaanden in 1946 haar deelneming. (Fotocollectie Kevin Lutter.)

niet in de voetsporen van zijn vader getreden, de gelijkenis tussen vader en zoon moet opvallend groot zijn geweest. „Ik heb dikwijls te horen gekregen: Jij lijkt sprekend op je vader. Je doet precies zoals hij.” Zoon Wim herinnert zich nog een heel emotionele gebeurtenis uit de jaren '60. Een zwager had een privé-vertoning geregeld van de bioscoop-film over de wereldreis van Hr.Ms. K XVIII. „Ik zag toen voor het eerst bewegende beelden van mijn vader. Hij was bezig met brieven schrijven, pakjes uitpakken, enz. Mijn moeder had die film ook nooit eerder gezien. Dat maakte veel los.”

Doodgezwegen

Willem van den Hoff, majoor-machinist, liet bij zijn vertrek op 9 mei 1940 in de Violenstraat een gezin achter met drie kinderen: Mientje

(6), Cor (2, geboren in Soerabaja) en Willem (4 maanden). Dat zijn vrouw inmiddels in verwachting was geraakt van een vierde kind, wist hij nog niet. Zoon Roelof werd geboren op 15 december 1940 op een evacuatieadres in Blaricum. Via haar zus vernam Wilhelmina Petronella van den Hoff-Ede dat ze weduwe was geworden. Dat ze tot 1946 heeft gewacht met het plaatsen van een rouwadvertentie in de Heldersche Courant, komt daardoor ze toen pas was teruggekeerd. Haar evacuatie was een lijdensweg. Met vier kleine kinderen zwierf ze van adres tot adres, tot zelfs in België. Volgens zoon Cor (75) werd in het gezin nooit over de dood van zijn vader gesproken. „Dat gebeurde vroeger niet. Zoiets werd doodgezwegen. Bovendien kwam er een nieuwe vader in ons gezin. Mijn

Cor van der Veer. Hij had een broer die ook naar Engeland was uitgeweken, maar tot een ontmoeting daar is het nooit gekomen. (Fotocollectie Jos Hof.)

moeder heeft ook nooit de jaarlijkse herdenkingsbijeenkomsten bij het monument voor de slachtoffers van de Onderzeedienst bezocht. Tot zo'n tien jaar geleden wisten wij niet eens van het bestaan ervan. Voor ons hebben zulke bijeenkomsten juist wél betekenis."

Toch speelde de marine een belangrijke rol in het leven van het gezin Van den Hoff. Zoon Cor werd wapenelektronicamonteur, Willem werd vliegtuigmotormonteur en Roel bracht zijn dienstplicht door bij de marine als seiner. Een dochter van Cor werkt inmiddels ook bij de marine. „Dat heb je als je in Den Helder woont”, zegt Cor, die zich door het drama van zijn vader nooit heeft laten weerhouden om de zee op te gaan. En volgens zijn vrouw is hij dikwijls lange tijden van huis geweest. Sergeant-machinist Harry Vukkink uit Deventer behoorde ook tot de opvarenden van de O13 die in Den Helder hun liefde vonden. In 1924 trad hij in dienst bij de marine. Op 18 januari 1934 trouwde hij met Janetje van Dijk, de dochter van een

aannemer. Als vrijgezel huisde hij op marineschepen of in de kazerne. Na hun huwelijk betrokken ze hun eigen stekkie: Schagenstraat 68. Eind december 1935 werd hun zoon Harm geboren. Maar zoals vaker voorkwam in marine-gezinnen: de vader ontbrak bij deze gebeurtenis. Kort daarvoor was hij voor de tweede maal naar Soerabaja uitgezonden. Pas in januari 1938 keerde hij terug. Het enige wat zoon Harm zich uit die tijd kan herinneren is dat zijn vader hem zondagsmorgens op de fiets meenam naar de Donkere Duinen om naar de pauwen te kijken. Harm wilde net zoals zijn vader machinist worden bij de marine. Dat bleek om medische redenen niet mogelijk. Uiteindelijk belandde hij bij de PTT. Zijn moeder heeft 'een zee vol tranen gehuild' en is haar leven lang weduwe gebleven.

Hoofd vol zorgen

Petrus Leonardus Lutter stapte op 9 mei 1940 aan boord van de O13 met een hoofd vol zorgen over de situatie thuis. Zijn vrouw had tuberculose en werd verpleegd in een sanatorium in Gennip. Hun tweejarig zontje Piet moest elders worden ondergebracht. Zijn moeder in Rotterdam ontfermde zich over hem. Al vrij spoedig hoorde oma Lutter geruchten over de verdwijning van de O13. Zij trok aan de bel bij de marine in Den Helder, die op 21 juni als volgt reageerde: 'In antwoord op Uw schrijven van d.d. 19 Juni 1940 deel ik U mede, dat Uw Zoon, de kwartiermeester P.L. Lutter met Hr.Ms. O13 naar het buitenland is vertrokken. Verdere inlichtingen omtrent hem zijn dezerzijds niet bekend.' De echtgenote, Corrie Lutter-van Dierendonck, ontving de berichten over de vermissing van haar man in november 1940 op haar evacuatieadres in Utrecht. Bijna een jaar na de oorlog stuurde de minister van Marine, J.M. de Booy, de weduwe een brief, waarin ervan uit werd

gegaan dat de O13 op 18 juni het slachtoffer was geworden van een aanval door Duitse zeestrijdkrachten. 'Sedert genoemden datum is nimmer meer iets omtrent het lot van Uw echtgenoot vernomen en in verband hiermede en den inmiddels verstreken tijd moet helaas worden aangenomen, dat hij bij bovengenoemde ramp is omgekomen.' Kleinzoon Kevin (39), machinist op een boorschip in Brazilië en opstapper bij het KNRM reddingstation van Den Helder, bewaart alle correspondentie over de vermissing van zijn opa zorgvuldig. Door een krantenbericht dat zijn vader aan de wand had geprikt, raakte hij als jonge jongen geboeid door dit drama. „Mijn vader heeft veel gedaan om meer te weten te komen. De O13 was altijd aanwezig, maakte deel uit van zijn leven. Helaas heeft hij me weinig over zijn vader kunnen vertellen - hij was twee toen hij hem voor het laatst zag. Er kwam een nieuwe man in huis en over zijn vader werd niet meer gesproken. „Mijn vader had blijkbaar ook iets met de zee. Hij werd vliegtuigmaker bij...de marine. Hij is in 1999 overleden. Hij heeft altijd stilletjes gehoopt dat zijn vader toch op een of andere manier de oorlog zou hebben overleefd. We zijn blij dat er opnieuw naar de O13 wordt gezocht. Als nu een exacte rustplaats kan worden achterhaald, komt er eindelijk zekerheid over het lot van mijn opa."

Kevins opa diende bij de marine vanaf 1931, aanvankelijk als dienstplichtige. Van 1933 tot 1936 verbleef hij in Nederlands Indië. Terug op Willemsoord werd hij bij de Onderzeedienst geplaatst en opgeleid tot torpedist en kwartiermeester.

Aan dood ontsnapt

Jacobus Otto Nieuwenhuis in Groningen was in 1937 toegelaten als adelborst tot het Koninklijk Instituut voor de Marine. Op 8 april

1940 werd hij beëdigd tot officier. Zijn eerste plaatsing kreeg hij op Hr.Ms. Johan Maurits van Nassau. Dat schip werd vlak voor de capitulatie op 14 mei 'met de meeste spoed' naar Engeland gestuurd. Ter hoogte van Callantsoog, om half zeven 's avonds, werd het door Duitse bommenwerpers beschoten en geraakt. Er ontstond brand en tien minuten later volgde een ontploffing. Kort daarna verdween het in de golven. Hierbij kwamen 18 opvarenden om. Nieuwenhuis ontsnapte aan de dood. Hij werd gered en ging met een ander marineschip mee naar Engeland. Daar werd hij toegevoegd aan de bemanning van de O13. Een maand later restte hem alsnog een zeemansgraf. Matroos 2e klasse Cor van der Veer in Egmond aan den Hoef had zijn jongere broer Lou zo enthousiast gemaakt voor de marine, dat die zich ook aanmeldde als matroos. Net zoals Cor week Lou bij het uitbreken van de oorlog uit naar Engeland, maar dan met Hr.Ms. Sumatra. De hoop zijn broer een keer in de een Britse haven te ontmoeten, bleek echter ijdel. De Sumatra werd naar Nederlands Oost-Indië gestuurd. Onderweg zag Lou zich bij het publicatiebord aan boord plotseling geconfronteerd met de bekendmaking over de vermissing van de O13. In januari 1941 kreeg hij een telegram van zijn ouders: 'Droevig bericht ontvangen op 25 november via Rode Kruis dat onze Cor in dienst van het Vaderland is gesneuveld. Thuis goed. Groetend ouders, broers, zus.'

Het bericht over de vermissing van de O13 leidde in enkele gevallen tot desertie. Van drie scheepelingen, die zich in november 1940 om deze reden aan de onderzeedienst 'trachtten' te onttrekken, is bekend dat zij tot celstraffen van drie tot vijf jaar werden veroordeeld.

Voor Johannes Nagelhout werd een rouwmis gehouden rond een lege begrafenisst. (foto van bidprentje)

Matroos 3e klasse Johannes Nagelhout in Friesland had zijn militaire dienstplicht bij de marine doorgebracht. Bij thuiskomst van zijn werk op 2 september 1939 hoorde hij dat hij zich de volgende dag wegens de mobilisatie in Den Helder moest melden. Af en toe kwam hij met verlof. Op 6 mei 1940 voor de laatste keer. 'Onvergetelijke dagen', schreef zijn moeder later. Bij zijn afscheid zei hij: „Ik tink dat jimme my net weer sjogge.” - Ik denk dat jullie mij niet weer zullen zien.

Op 28 november 1940 bracht pastoor Wartna van de r.-k. parochie van Bakhuizen de familie op de hoogte van de vermissing van Johannes. Hij leidde in de kerk een rouwmis rond een lege doodsst. Op zijn doodsprentje staat vermeld: 'En al is zijn stoffelijk overschot niet door zijn dierbaren naar het graf vergezeld, de blijde verwachting leeft in hen, dat zij hem eens in het eeuwige Vaderland zullen terugzien.'

Mogelijke oorzaken

Over de oorzaak van de verdwijning van de O13 bestaan verschillende theorieën. Het kan zijn dat ze in een Duits mijnenveld is terechtgekomen en door een mijnexplosie tot zinken is gebracht. Een technisch mankement of een los drijvende

mijn kunnen ook tot haar ondergang hebben geleid. Waarschijnlijk is ze overvaren door de Poolse onderzeeboot Wilk. Deze had op 20 juni 1940 in het gebied waar de O13 verbleef om vijf voor half één 's nachts een aanvaring met een onbekende onderzeeboot. Van Poolse zijde werd steeds aangenomen dat het om een vijandelijk onderzeeboot ging. Uit onderzoek in de Duitse archieven blijkt dat op dat tijdstip geen enkele Duitse onderzeeboot werd vermist of beschadigd op zijn basis was teruggekeerd. De Britse archieven maken evenmin melding van schade bij onderzeeboten, alleen van de vermissing van de O13. Op basis van archiefonderzoek en meldingen over wrakken is een team onder leiding van overste Jouke Spoelstra begonnen aan een expeditie om het wrak van de O13 op te sporen. De werkgroep Onderzeeboten, waarin het comité Nabestaanden Onderzeeboten 1940-1945 en de Koninklijke Marine samenwerken, heeft voor deze expeditie gegevens gekregen van de Hydrografische Diensten van de landen rondom de Noordzee, Olie- en Gasbedrijven, Offshore Survey bedrijven, particuliere hydrografische dienstverlenende bedrijven en de visserij. Met de modernste hulpmiddelen worden in een zone van 25 bij 25 km de wrakken op de bodem van de Noordzee nader onderzocht. Bij het ter perse gaan van dit nummer was het resultaat van de expeditie nog niet bekend.

Bronnen:

'Ja, het moest', Tonny Froma; 'De ondergang van de O13', J. Hof in Geestgronden 6(1999); 'Nederlandse Onderzeedienst 75 jaar', P.C. Jalhay; 'De Koninklijke Marine in de Tweede Wereldoorlog', deel 1, Ph.M. Bosscher; Heldersche Courant 7 maart 1940 en 28 februari 1941; www.onderzeeboot.org; www.bakhuizen.nl; www.stillonpatrol.nl.